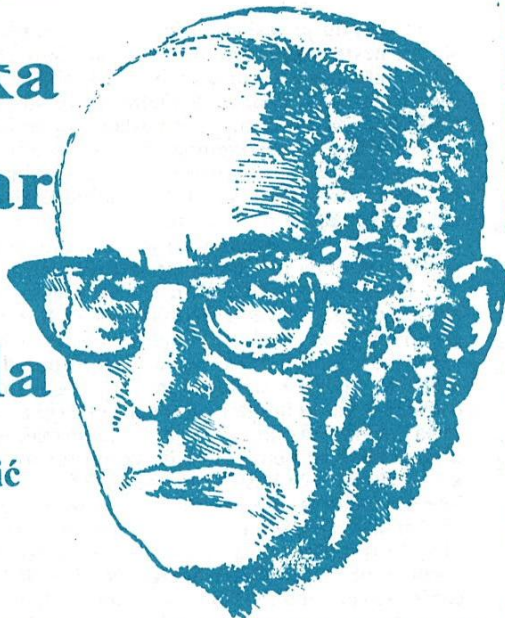

poetika kulinar skog trougla

bojan jovanović

U veoma bogatom i raznovrsnom Levi-Strosovom naučnom opusu, proučavanje mita predstavlja, nesumnjivo, najdominantniju temu njegovih antropoloških preokupacija. U voluminoznom četvorotomnom projektu *Mitologika*, autor pristupa mitu kao mediju arhajskog svesti da bi utvrdio prisustvo osnovnih logičkih zakona ljudskog duha i u oblastima čovekove mentalne aktivnosti oslobodene od svakih spoljašnjih prinuda. Težeći analizi, ne pojedinačnih mitova, već samog mehanizma mitskog mišljenja, Levi-Stros otkriva čitav jedan sistem arhajskog oblika filozofije nesvesne sebe. Zato, ističe francuski antropolog, i nije toliko od važnosti pokazati kako ljudi misle u mitovima, koliko utvrditi kako na planu jednog nesvesnog procesa mitovi sebe misle u ljudima.

Na osnovu pretpostavke da je ljudski duh strukturalno sličan u svakom periodu i u svakoj vrsti socijalne zajednice, francuski antropolog stvara poznatu teoriju o mitovima koja je doprinela razumevanju najbitnijih logičkih osnova mitske misli. Mitovi su, prema Levi-Strosu, određeni osnovnom strukturom univerzalnog ljudskog duha čije je jedno od glavnih svojstava vezano za težnju polarizovanja iskustva. U cilju razumevanja, osnovni iskustveni elementi se dele u skupove suprotnosti i klasifikuju u binarno opozitne sisteme. Međutim, kada je reč o kulturnoj relevanciji ovog sistema, onda se, smatraju pojedini Levi-Strosovi kritičari, neizbežni binarni aspekti ljudske i socijalne organizacije pre nameću ljudskom duhu nego što ovakav oblik mentalne strukture determinišu svaki proizvod ljudskog ponašanja i stvaranja. Iako su ovakve primedbe sasvim opravdane kada su u pitanju šire teorijske implikacije ove postavke, binarna opozicija se pokazala kao vrlo uspešan metodološki instrument analize mitova.

Razvijajući seriju binarnih opozicija kombinovanih u vrlo različite dualizme, Levi-Stros uspeva da dešifruje osnovne kulturne poruke. U tom smislu su sheme ovih analiza i brojne permutacije binarnih opozicija daleko od puke duhovne gimnastike. Pridajući veliki značaj upravo algebarskom aspektu mitskih analiza, autor njihovim poetskim rasponom najubedljivije sugerira njihov dubok i teško dokučiv smisao. Prepoznavanje binarnih suprotnosti u kulturnim pojavama i razmatranje njihovih potencijalnih kombinacija nije krajnji rezultat strukturalističkog pristupa. Otkrivajući tokom svojih analiza ne haos, već stroga pravila mitske misli, Levi-Stros je bitno doprineo potpunijem i adekvatnijem sagledavanju značaja i mesta u celokupnoj ljudskoj kulturi. U njihovoj binarnoj struktuiranosti autor *Mitologika* otkriva primarnu ulogu posredovanja protivrečnosti. U tom smislu je i uloga mitova da većinu opštih problema jedne društvene zajednice izrazi u vidu protivrečnosti između dostižnog i nedostižnog, želje i stvarnosti i slično, kako bi takve suprotnosti učinile podnošljivijim upravo postavljenim logičkim modelom koji ih na određenom nivou razrešava. Baveći se posredovanjem ovih protivrečnosti mitovi pokazuju, prema Levi-Strosu, kako i empirijski elementi mogu poslužiti kao pojmovni alat za razrešavanje nekih apstraktnijih kategorija.

Mada se sastoji od određenih priča, mit je potpuno suprotan narativnom iskazu, što je, prema autoru *Mitologika*, najevidentnije na primeru degradacije mita na anegdotsku formu. Mit u ovom obliku ne deluje više kao »mašina za zaustavljanje vremena«, već upravo evocira samo vreme i hronološki kontinuitet, pa zato umesto strukture, na čijem planu se vrši osnovna komunikacija i prenosi određena mitska poruka, on postaje izraz traganja za njom.

Mitovi su svojevrsna transpozicija čovekovog odnosa prema prirodi, ali i njegovih socijalnih odnosa oličeni u imaginarnu protagonistu čija je mreža srodničkih relacija homologna odnosima u datoj ljudskoj zajednici. Minucioznom preciznošću, Levi-Stros je

pronašao, izdvojio i protumačio kompleksan značaj brojnih podataka o prirodnoj, društvenoj i kulturnoj stvarnosti američkih Indijanaca. Mitovi vezani za utvrđivanje »Porekla ponašanja za trpezom«, što je i podnaslov trećeg toma Levi-Strosovih *Mitologika*, predstavljaju svojevrsnu inverziju mitova o poreklu kuhinje iz prvog toma *Mitologika*. Naime, mitovima iz prvog toma koji uslovno govore o »filozofiji bračnog savezništva« opozitni su mitovi iz treće knjige koji govore o patologiji bračnog savezništva. Komplementarnost ovih knjiga omogućuje njihovu relativnu nezavisnost i čitaocu samostalnost u izboru i pristupu ovom delu.

Smatrajući pripremanje hrane kao univerzalni modus preoblikovanja prirode u kulturu, autor ističe da su određeni kulinarski elementi ne samo dobri za jelo, već isto tako dobri i za mišljenje i vrlo podesni simboli socijalne diferencijacije. U tom smislu kompleksne mitske strukture, zasnovane na nekim univerzalnim principima ljudskog duha, obuhvatajući i aspekt kulinarstva. Jedno od poglavlja ovog toma pod naslovom »Mali traktat o kulinarskoj etnologiji« predstavlja, u stvari, varijaciju poznate autorove ideje o »Kulinarskom trouglu« i o mogućnosti otkrivanja osnova njegove semantičke algebre.

U životu i mitovima južnoameričkih Indijanaca Klod Levi-Stros otkriva jednu od bazičnih suprotnosti između Prirode i Kulture simbolički izraženu u poznatoj razlici između kuvanog i presnog. Opozicijom presnog, zgotovljenog i trulog, Levi-Stros se bavi i u prethodnim tomovima *Mitologika*. Međutim, dok je u prvom tomu nastojao da na osnovu primera iz kulture južnoameričkih Indijanaca definiše kulinarski trougao zgotovljenog, trulog i sirovog kao najopštiji formalni referencijal brojnih kosmoloških i socijalnih opozicija, u drugom tomu predmet njegovih ispitivanja predstavljaju brojne spoljne relacije iz kulturnog konteksta kulinarskog trougla.

U trećem tomu *Mitologika* Levi-Stros prenosi svoje istraživačke instrumente i na mitove severnoameričkih Indijanaca posvećujući posebnu pažnju razmatranju onih najopštijih opozicija (Visoko/nisko = nebo/zemlja = Sunce/čovečanstvo) koje predstavljaju osnovni binarni model struktuiranja dominantnih kosmoloških, prirodnih, socijalnih i kulturnih principa. U ravni semantičkih opozicija, autor svoju analizu mitova usredsređuje na osnovnu strukturu binarne logike i njene klasifikacione implikacije. Naime, naznačene opozicije su na osnovu hijerarhijskog raščlanjavanja sfera prirodne i društvene realnosti. U koordinatama dominantnih opozicija kulture i prirode, s jedne strane, i normalnog (neprerađenog) i prerađenog stanja namirnica, s druge strane, Levi-Stros konstituise kulinarski trougao čija su temena označena sirovim, zgotovljenim i trulim. Svaki od navedenih elemenata ima značenje prvenstveno u odnosu na ostale elemente sistema iz domena kulinarstva. S aspekta osnovne dihotomije priroda/kultura, sirovo kao neprerađeno stanje suprotstavljeno je zgotovljenom, ali i trulom kao vidu prerađenog stanja namirnica. Glavni vidovi pripremanja hrane čine prema kriterijumu sredstava posebnu strukturalnu celinu opozitnu trouglu pečenog, barenog i dimljenog. Pečenjem i dimljenjem hrana se priprema bez posredovanja kulture, korišćenjem prvenstveno prirodnih procesa, dok je barenje isključivo rezultat kulturnog posredovanja. Međutim, s aspekta krajnjeg rezultata dimljena hrana je vezana za principe kulture, dok su pečeno i barenje bliski prirodnom stanju. Koje su kulturne konsekvence ove analize?

Prema autoru *Mitologika* ovakvo razvrstavanje i vrednovanje namirnica ima univerzalni značaj. Pečenoj hrani, po pravilu, pridaju svi narodi sveta najveći značaj, dok su kuvane namirnice uobičajena, svakodnevna pojava, tako da su kategorije pripremanja hrane u stvari vrlo podesni simboli i socijalne diferencijacije. Za barenje je karakteristična plebejska ekonomičnost, dok je pečenje praćeno aristokratskim razaranjem i gubitkom. U tom smislu i ponašanje za trpezom implicira sasvim određena društvena pravila. Zabrane izvesnih postupaka su usaglašene sa najopštijim principima čije se međusobno suprotstavljavanje nastoji izbeći. Međutim, dok mi svojim ponašanjem nastojimo izbeći prvenstveno opasnosti koje ugrožavaju nas same, Levi-Strosovi divljaci izbegavaju opasnosti koje prete drugima. Njihova pravila lepog ponašanja, ističe autor *Mitologika* vezana su za očuvanje čistoće i egzistencije drugih bića. Zato se nakon završnih analiza indijanskih mitova i javljaju obrisi određenog morala čija su pravila u mnogome različita od naših. Za razliku od naših shvatanja o izbegavanju spoljne nečistoće, shvatanju izraženom u poznatoj sintagmi »Pakao, to su drugi«, divlji narodi ističu sasvim suprotnu formulu »Pakao smo mi sami«. Ova njihova formula ne predstavlja samo lekciju iz skromnosti, već i samu srž humanizma koji najsugestivnije sažima jedan od osnovnih uslova našeg ljudskog opstanka.

- Klod Levi-Stros, *Mitologike* I. »Presno i pečeno«. Beograd, 1980.

- Klod Levi-Stros, *Mitologike* II. »Od meda do pepela«. Beograd, 1982.

- Klod Levi-Stros, *Mitologike* III. »Poreklo ponašanja za trpezom«. Beograd, 1983.

- Demund Lič, *Klod Levi-Stros*. Beograd, 1982.

- Ivan Simonis, »Klod Levi-Stros ili želja za incestom«. *Treći program Radio-Beograda*, br. 3, jesen, 1969.

- Anri Lefevr, »Klod Levi-Stros i novi elitizam«. *S onu stranu strukturalizma*. Beograd, 1973.

- Nikola Milošević, *Filozofija strukturalizma*. Beograd, 1984.

- *Zbornik Marksizam - strukturalizam. Delo*. Beograd, 1973. - Mišel Fuko, *Reči i stvari*. Beograd, 1971.